

УДК 339.9

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-80-88>

ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Борзенко О. О.

Актуальність статті у аналізі сучасного геополітичного простору у якому відбуваються кардинальні зміни, що якісно видозмінюють диспозицію постсоціалістичних країн і регіонів світу під впливом науково-технологічного, інформаційного, організаційного і соціального процесу. Процес формування регулятивних механізмів функціонування фінансових ринків пострадянських країн пов'язаний із трансформаційними процесами глобального управління валютно-фінансовими відносинами. У сучасних умовах національний фінансовий ринок не може бути відокремлений від тих процесів, що відбуваються у світовому господарстві. В останні десятиріччя теоретичні та практичні проблеми геоekonomіки та глобалістики досліджено у працях зарубіжних науковців: Л. Абалкіна, М. Алле, У. Андерсона, А. Анікіна, Дж. Акерлофа, Дж. Аррігі, Д. Белла, У. Бека, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, Л. Галіца, Дж. Гелбрейта, Е. Гідденса, М. Головнина, П. Друкера, А. Кавкіна, М. Кастельса, Д. Кейнса, Л. Красавіної, В. Круглова та інших. Відстежено, що у процесі взаємодії різноманітних факторів розвитку на світових ринках формується відповідна ринкова кон'юнктура, яка відображає зміни конкретних умов функціонування ринку та співвідношення попиту і пропозиції, пов'язаних з динамікою цін на товари та прибутками фірм і базується на циклічному розвитку світового господарства, відображаючи характер ринкової економіки. Методи дослідження базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, теорій міжнародних економічних відносин та фінансової глобалізації, що еволюціонують в умовах геоekonomічних змін. Розвиток постсоціалістичних країн характеризується значними відмінностями у темпах економічного зростання й стабілізації валютно-фінансових систем, що спричинено: по-перше, значним розширенням економік за рівнем розвитку; по-друге, дезінтеграційними процесами у взаємній торгівлі та більш успішною інтеграцією у загальносвітове торговельне середовище завдяки прискореній лібералізації сектора зовнішньої торгівлі порівняно із фінансовим сектором; по-третє, незавершеністю реформ фінансового сектора та низьким рівнем розвитку ринків фінансових послуг, відповідно, неефективністю фінансової інтеграції; по-четверте, валютно-фінансові системи країн регіону залишаються вразливими до зовнішнього впливу кризових явищ. Найбільш потужні постсоціалістичні країни (Росія, Казахстан, Україна, Азербайджан) більш ефективно використовують переваги глобалізації у сфері інтеграції до світового господарства.

Ключові слова: імперативи, фінансові ринки, постсоціалістичні країни, геоekonomічна стратегія.

ИМПЕРАТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

Борзенко Е. А.

Актуальность статьи в анализе современного геополитического пространства в котором происходят кардинальные изменения, качественно видоизменяют диспозицию

постсоциалистических стран и регионов мира под влиянием научно-технологического, информационного, организационного и социального процесса. Процесс формирования регулятивных механизмов функционирования финансовых рынков постсоветских стран связан с трансформационными процессами глобального управления валютно-финансовыми отношениями. В современных условиях национальный финансовый рынок не может быть отделен от тех процессов, которые происходят в мировом хозяйстве. В последние десятилетия теоретические и практические проблемы геоэкономики и глобалистики исследованы в трудах зарубежных ученых: Л. Абалкина, М. Алле, В. Андерсона, А. Аникина, Дж. Акерлоф, Дж. Арриги, Д. Белла, У. Бека, С. Бжезинского, И. Валлерстайна, Л. Галлицы, Дж. Гэлбрейта, Э. Гидденса, М. Головнина, П. Друкера, А. Кавкина, М. Кастельс, Д. Кейнса, Л. Красавиной, В. Круглова и других. Отслежена, что в процессе взаимодействия различных факторов развития на мировых рынках формируется соответствующая рыночная конъюнктура, которая отражает изменения конкретных условий функционирования рынка и соотношение спроса и предложения, связанных с динамикой цен на товары и доходами фирм и базируется на циклическом развитии мирового хозяйства, отражая характер рыночной экономики. Методы исследования базируются на общенаучных принципах и фундаментальных положениях экономической теории, теории международных экономических отношений и финансовой глобализации, эволюционируют в условиях геоэкономических изменений. Развитие постсоциалистических стран характеризуется значительными различиями в темпах экономического роста и стабилизации валютно-финансовых систем, вызвано: во-первых, значительным расслоением экономик по уровню развития; во-вторых, дезинтеграционными процессами во взаимной торговле и более успешной интеграции в общемировое торговое среду благодаря ускоренной либерализации сектора внешней торговли по сравнению с финансовым сектором; в-третьих, незавершенностью реформ финансового сектора и низким уровнем развития рынков финансовых услуг, соответственно, неэффективностью финансовой интеграции; в-четвертых, валютно-финансовые системы стран региона остаются уязвимыми к внешним воздействиям кризисных явлений. Наиболее мощные постсоциалистические страны (Россия, Казахстан, Украина, Азербайджан) более эффективно используют преимущества глобализации в сфере интеграции в мировое хозяйство.

Ключевые слова: императивы, финансовые рынки, постсоциалистические страны, геоэкономическая стратегия.

IMPERATIVES OF DEVELOPMENT OF POST-SOCIALIST COUNTRIES FINANCIAL MARKETS

Borzenko O. O.

The relevance of the article in the analysis of the modern geopolitical space in which there are dramatic changes that qualitatively alter the disposition of post-socialist countries and regions of the world under the influence of scientific, technological, information, organizational and social process. The process of forming regulatory mechanisms for the functioning of the financial markets of the post-Soviet countries is linked to the transformation processes of global monetary and financial relations management. In modern conditions, the national financial market cannot be separated from the processes occurring in the world economy. In the last decades theoretical and practical problems of geoeconomics and global science have been investigated in the works of foreign scientists: L. Abalkin, M. Alle, U. Anderson, A. Anikina, J. Akerloff, J. Arriga, D. Bell, W. Beck, Z. Brzezinski, I. Wallerstein, L. Galitz, J. Gelbraith, E. Giddens, M. Golovnin, P. Drucker, A. Kavkin, M. Castels, D. Keynes, L. Krasavina, V. Kruglov and others. It is observed that in the process of interaction of various factors of development in the world markets, an appropriate market conjuncture is formed, which reflects changes in specific conditions of market functioning and supply and demand, related to the dynamics of prices for goods and profits of firms and based on the cyclical development of the world economy, reflecting the nature of a market economy. Research methods are based on general scientific principles and fundamental principles of economic theory, theories of international economic relations and financial globalization, evolving in the face of geo-economic changes. The development of post-socialist countries is characterized by significant differences in the rates of economic growth and stabilization of monetary and financial systems, which is caused by: first, a significant stratification of economies in terms of development; second, the disintegration processes in mutual trade and more successful integration into the global trading environment due to the accelerated liberalization of the foreign trade sector compared to the financial sector; third, the incompleteness of financial sector reforms and the low level of development of financial services markets, respectively, the inefficiency of financial integration; fourth, the monetary and financial systems of the countries of the region remain vulnerable to the external effects of the crisis. The most powerful post-socialist countries (Russia, Kazakhstan, Ukraine, Azerbaijan) make more effective use of the benefits of globalization in the sphere of integration into the world economy.

Key words: imperatives, financial markets, post-socialist countries, geoeconomic strategy.

JEL Classification: E 44

Питання фінансових ринків – одне з найскладніших питань навіть для спеціалістів. Пострадянському фінансовому простору залишилась фінансова система колишнього СРСР. Економіка колишнього СРСР будувалась за однією схемою. Закономірності цілої країни були слухні і для окремих його частин (рис. 1).

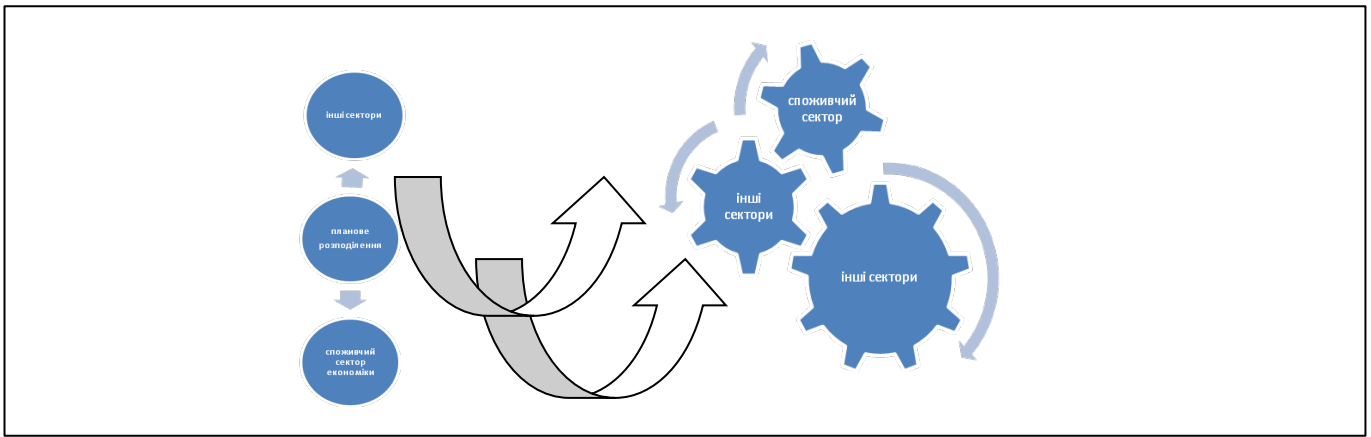

Рисунок 1. Зміна радянської системи фінансового ринку на ринкову після 1991 року

Джерело: складено автором на основі власної розробки.

В ринковій економіці споживчий сектор є домінуючим, і вся економіка побудована на власному споживанні, яке напряму пов'язане з власними доходами громадян. Принципи роботи радянської фінансової системи були настільки завуальовані ідеологічними надбудовами, які до сих пір мають свої загадки. З'явився напрям розвитку, за якого не економіка розвивається разом із зростанням власного споживання, а навпаки, споживання зростає слідом за зростанням можливостей економіки. На сьогодні радянська система має вигляд парадоксальної для західних економістів. Але реально ця система існувала досить успішно. Історично була сформована «перевернута» економіка, і після розпаду у 1991 р. Радянського Союзу країни намагаються створити західну фінансову систему. Важкість процесу полягає у тому, що не можна мати одну структуру економіки й фінансову систему, яка розрахована на зовсім іншу, протилежну їй структуру. Економіка всіх радянських республік будувалися ривком та диспропорційно. Вони всі мають схожі структурні характеристики економік та фінансових ринків: нерозвинутість споживчого сектора та практично повну відсутність дублювання виробничої діяльності (конкуренції) у структурі економіки. Фінансовий ринок такої економіки розділяє гроші на готівкову та безготівкову сфери. Готівкова обслуговує купівельну спроможність населення. Безготівкові гроші це по суті розрахункові одиниці, за допомогою яких розподіляються матеріальні фонди. Після розпаду СРСР було багато критики з боку реформаторів цієї системи, але не тільки недоліки, а й переваги були у цій системі: перехід на подвоєну систему фінансів дозволив вилучити цю економіку з маржинальної дії платоспроможності населення, і вона отримала можливість розвиватись поза цим. У західній економіки все залежить від платоспроможного попиту: він зростає, зростає економіка, скорочується – скорочується економіка.

Функціонування на основі безготівкових грошей виключило ситуацію, коли розвиток міг бути затриманий нестачею фінансових коштів. Але реформувати радянську економіку було потрібно. Реформи (1990-і роки) почалися з помилки: були зняті бар'єри між сферами дій готівкових та безготівкових грошей. Подвоєна готівково-безготівкова фінансова система ліквідується й економіка починає працювати на основі реальних, забезпечених товарною масою грошей. Оскільки система, яка була структурована «по-радянськи», створює відносно невеликий обсяг споживчих товарів, то грошова маса відразу починає стрімко скорочуватись. Зрештою грошова маса зменшується до рівня, за якого нормальне існування економіки неможливе. Це призводить до того, що загальний брак грошей припиняє фінансування усього. Починається стрімке падіння виробництва. Платоспроможність населення знижується. Нарощування грошової маси веде до зростання цін. Жорстке регулювання обсягу грошової маси в обороті загострює загальний брак грошей. Розвалюється бюджет країни. Реформи заходять у тупикову ситуацію. Всі пострадянські країни мали економічну й фінансову систему колишнього СРСР, яка мала свої характеристики, не маючи аналогів з іншими країнами. Головна потреба стабільної економіки – це рівновага між товарною та грошовою масами. [3].

В умовах глобалізації посилюється вплив глобальних фінансових гравців на стан світового фінансового ринку. Глобальні фінансові гравці – це транснаціональні банки, хеджфонди, міжнародні страхові компанії тощо. Вражають обсяги операцій міжнародних фінансових спекулянтів – хеджфондів. Їх налічується близько 4 тисяч, і вони оперують ліквідністю в обсягах понад 0,5 трлн дол. США. За оцінками МВФ, 5–6 найбільших хеджфондів здатні мобілізувати до 900 млрд дол. США, що може дестабілізувати або навіть зруйнувати економіку середньої європейської країни [4].

У процесі розвитку глобалізації міжнародних економічних зв'язків різко зросла потреба у швидкому переміщенні та акумуляції «гарячих грошей». В офшорних зонах власники капіталу мінімізують витрати і завдяки цьому можуть брати участь у більш ризикованих і, відповідно, більш прибуткових транзакціях. Офшорні компанії стали одним із найважливіших джерел руху вільних фінансових ресурсів. Таким чином, офшорний бізнес став вагомим сегментом світової економіки, важливою ланкою у механізмі мобілізації капіталу та вилучення геоелектронічної ренти.

На сьогодні сформувалася така система перерозподілу фінансових ресурсів, за якої менш ризиковий капітал абсорбується найбільш розвиненими країнами світу, а спекулятивний, з більш високою нормою

прибутку, притягується країнами з трансформаційною економікою. За умов глобалізації відбувається не лише консервація традиційних умов нееквівалентного обміну (збереження сировинної спрямованості експорту слаборозвинених країн світу, погіршення умов їхньої зовнішньої торгівлі, обмеженість їхнього доступу до міжнародного фінансового ринку тощо), а й уможливорюється незворотний системний розрив між розвиненими країнами та країнами з трансформаційною економікою. Поглиблення такої тенденції мало б украй негативне значення для розвитку всього світового господарства.

В умовах фінансової глобалізації різні міжнародні організації прагнуть до вироблення стандартів діяльності на світових фінансових ринках, тим самим реалізуючи позитивні аспекти глобальної фінансової інтеграції. Прикладом є ухвалення Базельським комітетом з банківському нагляду Угод «Базель-I», «Базель-II» та «Базель-III», підготовку Міжнародною організацією комісій з цінних паперів (IOSCO) документа «Мета і принципи регулювання ринків цінних паперів», який містить 30 базових принципів регулювання, а також розробку міжнародних стандартів бухгалтерської звітності (МСФО) Комітетом міжнародних стандартів бухгалтерської звітності (IASB).

Процеси фінансової інтеграції відбуваються як у рамках світового співтовариства загалом, так і в окремих регіонах світу. Рушійними силами фінансової глобалізації виступають ліквідація бар'єрів на шляху фінансових потоків між країнами, розвиток сучасних технологій на фінансових ринках, створення фінансової інфраструктури глобального масштабу [5].

Регіональна фінансова інтеграція проявляється у створенні спільного фінансового ринку в рамках певної групи держав і забезпеченні вільного руху капіталу та фінансових послуг між цими державами. Її результатом може бути не тільки відкриття фінансових ринків, але і їхнє закриття (для третіх країн) з метою запобігання можливих зовнішніх кризових впливів.

Процеси фінансової глобалізації й регіональної фінансової інтеграції йдуть паралельно й в одному напрямі. Відповідно до теорії економічної інтеграції Б. Баласси, фінансова інтеграція реалізується на більш пізніх етапах у порівнянні з розвитком торговельного співробітництва. Тому, незважаючи на існування досить великої кількості інтеграційних угруповань у сучасній світовій економіці, значних успіхів у реалізації ініціатив з фінансової інтеграції досяг тільки Європейський Союз. При об'єднанні економічного і фінансового потенціалу в межах регіонального об'єднання виділяють такі елементи валютно-фінансової інтеграції: формування платіжно-розрахункових механізмів; координацію валютних курсів; лібералізацію національних ринків капіталу; запровадження єдиної валюти та інтеграцію фінансових ринків [6, с. 11].

Поширення інтеграційних процесів пов'язують зі зростанням нестабільності світової фінансової системи внаслідок лібералізації та інтенсивного розвитку світових ринків капіталу. Масштабні притоки і раптові відтоки фінансових ресурсів призводять не тільки до коливань на ринках капіталу, а й до ескалації кризових явищ. У цих умовах об'єднання зусиль груп країн у валютно-фінансовій сфері шляхом створення потужного фінансового ринку здатне запобігати негативним проявам глобалізації.

На глобальному і регіональному рівні відбувається викликаний фінансовою інтеграцією процес уніфікації й гармонізації основних понять, категорій і принципів організації фінансово-кредитної діяльності. Цей процес поширюється шляхом розроблення міжнародними фінансовими організаціями рекомендацій та їх запровадження в країнах світового співтовариства, що сприяє однаковому розумінню й відображенню в документах операцій у сфері фінансів, кредиту, розрахунків, платежів тощо. Уніфікуються, зокрема, категорії й класифікації у сфері державних фінансів, платіжного балансу, бухгалтерського обліку, методи контролю за діяльністю комерційних банків з боку центральних банків окремих країн, стандарти діяльності валютних бірж, способи здійснення розрахунків тощо.

На рівні інтеграційного угруповання формуються притаманні саме цьому об'єднанню підходи щодо визначення основних понять. Зокрема Європейський центральний банк використовує таке визначення фінансової інтеграції: ринок для визначеного набору фінансових інструментів або послуг вважається повністю інтегрованим, якщо всі потенційні ринкові учасники такого ринку, по-перше, підкоряються єдиному переліку правил (коли вони вирішують проводити операції із цими фінансовими інструментами або послугами), по-друге, мають рівний доступ до цих фінансових інструментів або послуг і, по-третє, для всіх учасників діють однакові правила [7].

У 2011 р. експертами ЄБРР у «Доповіді про перехідний процес» [7] вперше здійснено спробу кількісно оцінити вразливість країн з перехідною економікою перед процесами, що протікають у євросоні (передусім кризи державного боргу), за допомогою індексу, що враховує у процентах ВВП відповідних країн сумарну залежність кожної з них від експорту в державі євросоні, короткострокових запозичень і припливу ПІІ із цих держав. Адже потрясіння в зоні євро торкнулися й експорту, і руху капіталів, і міжбанківського ринку цих держав, наслідком чого стало зниження загальних темпів зростання в багатьох країнах до початку 2012 р. й посилення тривоги щодо майбутніх перспектив і можливості нового погіршення ситуації. Експертами ЄБРР виведено чіткий рейтинг уразливості окремих країн і визначено питому вагу кожного з каналів, якими поширюється вплив подій, що відбуваються в ЄС (табл.1).

Індекс розраховується як сумарна величина трьох складових, кожна з яких виражена у процентах до ВВП. Ці складові являють собою експорт у євросону, приплив ПІІ з євросоні й наближену величину частки короткострокових зовнішніх запозичень із євросоні.

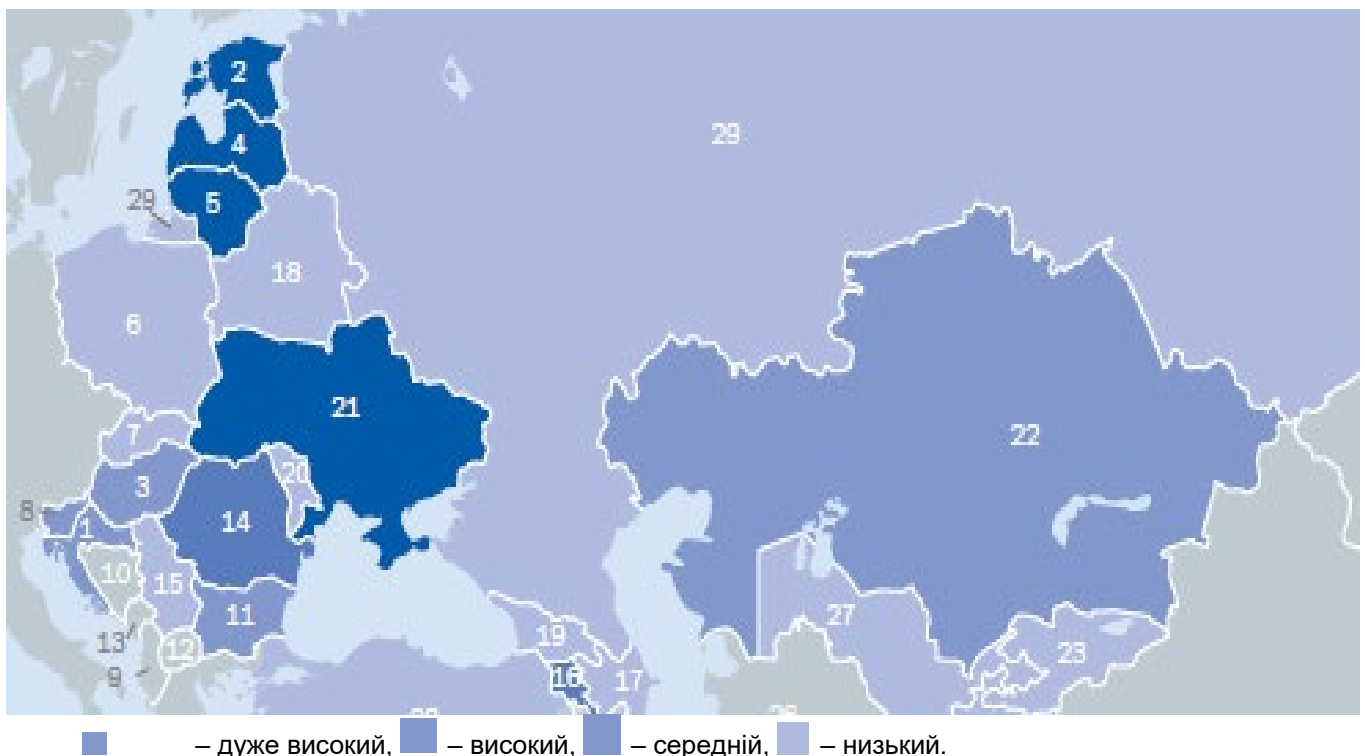
Таблиця 1. Схильність постсоціалістичних країн до ризиків єврозони, % ВВП

Країна	Експорт	Зовнішній борг	ПІІ	Індекс
Естонія	25	3	22	51
Україна	5	25	8	38
Казахстан	15	5	16	36
Литва	14	3	10	27
Росія	9	5	10	24
Латвія	8	8	6	22
Вірменія	4	0	9	13
Грузія	2	2	7	11
Киргизька Республіка	1	7	0	7
Білорусь	7	8	...	15
Молдова	5	10	...	15
Таджикистан	7	1	...	8
Узбекистан	1	0	...	1
Азербайджан	19	...	...	19

Примітка. Індекс розраховується як сума частки країн єврозони в експорті кожної країни, зваженої за часткою експорту у ВВП (стовпчик I), часткою єврозони в трансграничних фінансових вимогах до країни, зваженої за величиною короткострокового зовнішнього боргу кожної країни у ВВП (стовпчик II), частки країн єврозони в ПІІ, зваженої за часткою у ВВП припливів ПІІ в кожну країну (стовпчик III).

Джерело: [8, с. 35].

Таким чином, зазначений індекс дозволяє виміряти максимальну дію «удару», що може бути нанесений країні регіону у разі припинення припливу в країну коштів із єврозони, вираженого у процентах до ВВП країни. Індекс дозволив виявити особливу вразливість багатьох країн з перехідною економікою до наслідків економічного спаду й нестабільності в єврозоні, а також визначити, що найбільш вразливими є Естонія, Україна та Казахстан (рис. 2). Економіка України виявилася взагалі досить чутливою до зовнішніх потрясінь, і порівняно невеликі зміни зовнішніх умов чи на сході (Росія), чи на заході (ЄС) можуть спровокувати різку зміну загальноекономічної кон'юнктури в країні.

Рисунок 2. Ступінь вразливості країн пострадянського регіону від ситуації в єврозоні

Джерело: [8].

Країни пострадянського простору, або нові незалежні держави (ННД) виявилися схильними до інтеграції у гео економічний простір і світові та регіональні фінансові ринки поза географічним регіоном.

Місце постсоціалістичних країн у світовій економіці визначається часткою сукупного ВВП у світовому обсязі ВВП [9, с. 3]. Динаміка цього показника свідчить про позитивну тенденцію його збільшення впродовж

2000–2009 рр. до 5,19% і певну стагнацію у посткризовий період упродовж 2-х років (табл. 2.). Найбільшу питому вагу у 7,23% країни регіону продемонстрували у 2012 р. У подальшому цей показник знижувався достатньо високими темпами і досягне рівня 2000 р.

Таблиця 2. Частка держав у світовому ВВП (за паритетом купівельної спроможності), % до загального підсумку

Країна	1992	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	4,886	7,002	7,840	9,139	10,630	12,067	14,213	16,583	19,365	21,117
Азербайджан	33,999	29,683	32,329	35,496	39,997	45,289	59,087	81,914	105,117	118,754
Білорусь	50,735	57,881	61,991	66,118	72,139	82,600	93,277	105,742	117,987	132,684
Естонія	н/д	16,943	18,425	19,845	21,742	23,746	26,807	30,469	33,704	32,502
Грузія	н/д	11,386	12,194	13,072	14,822	16,112	18,225	20,555	23,757	24,808
Казахстан	119,770	114,504	132,924	148,191	165,202	186,041	210,653	240,358	268,715	283,028
Киргизька Республіка	8,103	8,119	8,744	8,877	9,687	10,653	10,978	11,667	13,000	14,258
Латвія	15,957	21,104	22,979	24,991	27,637	30,765	35,154	40,546	45,771	44,990
Литва	н/д	33,371	36,419	39,506	44,435	49,021	54,540	60,380	68,859	72,055
Молдова	9,712	6,691	7,263	7,951	8,647	9,539	10,584	11,431	12,087	13,290
Росія	1699,498	1631,868	1754,032	1866,365	2042,458	2249,218	2469,615	2753,043	3067,531	3291,844
Таджикистан	7,260	5,925	6,678	7,397	8,314	9,449	10,406	11,476	12,701	13,973
Туркменістан	11,824	11,561	14,236	16,733	19,985	23,551	27,479	31,429	35,833	41,925
Україна	318,309	193,472	216,141	231,177	258,226	296,623	315,569	349,893	388,715	405,232
Узбекистан	37,778	48,591	51,786	54,684	58,117	64,134	70,831	78,483	88,226	98,053
Разом	2317,831	2198,101	2383,981	2549,542	2802,038	3108,808	3427,418	3843,969	4301,368	4608,513
Світ загалом	32552,000	49541,498	51906,263	54205,489	57538,544	62220,806	67276,371	73063,825	79125,740	83014,118
Питома вага пострадянських країн у загально-світовому ВВП за ПКС	7,12	4,44	4,59	4,70	4,87	5,00	5,09	5,26	5,44	5,55

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вірменія	18,266	18,896	20,193	22,032	23,130	24,340	25,323	26,053	27,073
Азербайджан	130,784	138,947	141,949	147,691	158,810	165,938	169,445	165,988	169,943
Білорусь	133,883	146,008	157,284	162,955	167,307	172,755	167,692	164,837	167,737
Естонія	27,927	28,964	31,804	34,069	35,167	36,784	37,549	38,754	40,386
Грузія	24,084	25,902	28,346	30,701	32,259	34,305	35,604	36,836	39,032
Казахстан	288,599	313,450	343,915	367,763	396,183	420,007	429,120	433,909	444,517
Киргизька Республіка	14,783	14,893	16,106	16,255	18,260	19,229	20,095	21,006	21,879
Латвія	38,827	37,816	40,994	43,421	45,463	47,300	49,081	51,150	53,745
Литва	61,846	63,629	68,868	72,827	76,637	80,259	82,355	85,435	89,334
Молдова	12,589	13,647	14,878	15,041	16,723	17,812	17,793	18,057	18,764
Росія	3057,427	3234,166	3441,691	3628,008	3734,307	3823,996	3717,617	3684,643	3765,815
Таджикистан	14,628	15,769	17,286	18,925	20,656	22,402	23,306	24,240	25,435
Туркменістан	44,834	49,538	58,014	65,612	73,479	82,367	88,600	93,271	98,814
Україна	346,506	351,656	378,532	386,425	392,619	372,920	339,481	347,885	361,645
Узбекистан	106,800	117,294	129,652	142,867	156,812	172,298	187,947	199,335	213,201
Разом	4321,783	4570,575	4889,512	5166,592	5347,812	5492,712	5391,008	5391,399	5537,32
Світ загалом	83351,055	88830,220	94337,031	99088,807	103919,005	109142,513	113523,500	118169,856	123973,143
	5,19	5,15	5,18	7,23	5,15	5,03	4,75	4,56	4,47

Джерело: складено автором з використанням бази даних МВФ.

Найбільшу волатильність за останні 20 років продемонстрували ринки ПІІ розвинених країн. Відмічено обережність інвесторів, з огляду на економічну нестійкість й політичну невизначеність у великих економіках. Багато ТНК перепрофілювали свої інвестиції за кордоном, у т.ч. за рахунок реструктуризації активів, вилучення інвестицій та перебазування філій. За цей період обсяг ППІ до країн, що розвиваються, збільшувався достатньо високими темпами і зазнавав деякого спаду у 2002 та 2009 рр. Як наслідок, питома вага цих країн досягла у 2014 р. 55% загальносвітового експорту [10].

На ринку постсоціалістичних країн найбільш успішним з точки зору обсягів залучення ПІІ постсоціалістичними країнами виявився 2008 р. (понад 107 млрд дол. США), найменш успішним – 2015 р. (близько 28 млрд дол.). У розрізі країн (табл. 3) найбільшими реципієнтами ПІІ у 2008 р. були Росія (75,8 млрд дол.), Казахстан (14,3 млрд дол.) та Україна (10,9 млрд дол. США). Країни Балтії впродовж років асоціації та членства в ЄС не відрізняються від постсоціалістичних країн стабільною динамікою залучення інвестицій.

Таблиця 3. Динаміка припливу ПІІ в країнах пострадянського простору у 2004–2015 рр., млн дол. США

Країна	1992	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Вірменія	2,4	51,9	104,2	69,9	110,7	122,9	247,1	292,1	466,5
Азербайджан	-	1 051,0	129,9	226,5	1 392,4	3 285,0	3 556,1	1 679,9	- 584,0
Білорусь	7,0	351,6	118,8	95,8	247,1	171,8	163,8	306,6	357,1
Казахстан	100,0	1 321,9	1 282,5	2 835,0	2 590,2	2 092,0	4 157,2	1 971,2	6 278,2
Киргизька Республіка	-	83,0	- 2,4	5,0	4,7	45,5	175,5	42,6	182,0
Молдова	17,0	78,7	127,5	103,4	84,1	73,8	146,2	190,7	258,5
Російська Федерація	1 161,0	4 864,6	2 651,1	2 808,3	3 425,0	7 754,8	15 283,8	14 375,1	37 441,6
Таджикистан	9,0	18,0	23,5	9,5	36,1	31,6	272,0	16,4	186,9
Туркменістан	0,0	107,9	131,0	170,0	276,0	226,0	353,7	418,2	730,9
Україна	200,0	623,0	595,0	792,0	693,0	1 424,0	1 715,0	7 808,0	5 604,0
Узбекистан	9,0	166,8	74,7	82,8	65,3	82,6	176,6	191,6	173,8
Грузія	-	242,6	131,2	109,8	160,2	334,6	492,3	452,8	1 170,1
СНД	1505,4	8718,5	5235,9	7198,3	8924,6	15310,0	26247,0	27292,3	51095,5
Естонія	81,9	267,7	391,2	539,3	288,7	928,0	957,1	2 799,2	1 334,4
Латвія	31,5	522,3	328,3	105,2	209,7	279,4	607,5	706,2	1 663,9
Литва	10,0	354,5	378,9	445,8	725,0	180,4	773,7	1 028,1	1 816,8

Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вірменія	667,7	943,7	760,0	529,3	653,2	496,6	379,9	404,3	180,5
Азербайджан	- 4748,9	14,1	473,3	563,0	1 465,0	2 004,6	2 632,0	4 430,4	4 047,7
Білорусь	1 807,3	2 187,9	1 876,5	1 393,4	4 002,4	1 429,3	2 229,6	1 827,6	1 583,9
Казахстан	11119,0	14 321,8	13 242,5	11 550,7	13 973,1	13 337,0	10 321,0	8 405,9	4 020,7
Киргизька Республіка	207,9	377,0	189,4	437,6	693,5	292,7	626,1	248,0	404,5
Молдова	541,3	711,5	208,3	207,9	288,2	195,1	242,7	200,6	228,5
Російська Федерація	54921,9	75 855,7	27 752,3	31 668,0	36 867,8	30 187,7	53 397,1	29 151,7	9 824,9
Таджикистан	393,5	488,7	96,8	73,7	159,9	232,0	104,5	262,7	226,8
Туркменістан	856,0	1 277,0	4 553,0	3 632,3	3 391,1	3 129,6	3 732,2	4 170,1	4 258,8
Україна	9 891,0	10 913,0	4 816,0	6 495,0	7 207,0	8 401,0	4 499,0	410,0	2 961,0
Узбекистан	705,2	711,3	842,0	1 636,4	1 635,1	563,0	628,9	626,2	1 068,4
Грузія	1 750,2	1 564,3	658,9	813,8	1 048,2	911,3	948,9	1 749,8	1 350,2
СНД	76361,9	107 801,6	54 810,1	58 187,3	70 336,3	60 268,6	78 793,0	50 137,4	28 805,8
Естонія	2 311,2	1 829,7	1 839,4	1 508,5	1 004,6	1 564,9	545,9	507,0	207,7
Латвія	2 323,7	1 264,1	93,9	379,4	1 453,2	1 109,1	903,1	595,2	643,5
Литва	2 015,0	1 964,5	- 13,7	799,6	1 446,4	700,0	469,1	- 156,7	863,4

Джерело: UNCTAD, FDI/TNC database (www.unctad.org/fdistatistics). Web table 1. FDI inflows, by region and economy, 1990-2015.

Суперечливе значення для постсоціалістичних країн має нарощування зовнішнього національного боргу (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка співвідношення валового зовнішнього державного боргу та ВВП постсоціалістичних країн у 2000–2014 рр., %

Країна	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015*
Україна	45,3	11,8	19,7	34,1	40,6	36,9	40,7	71,2	94,4
Киргизія	122,3	56,8	48,5	58,1	59,7	49,4	46,1	53,0	59,9
Вірменія	48,9	14,3	14,6	34,1	33,7	35,7	38,0	41,3	46,1
Білорусь	н/д	18,4	21,5	34,7	39,5	45,9	38,1	40,5	40,4
Грузія	н/д	19,2	23,6	30,9	33,7	29,8	32,2	34,8	45,4
Молдова	96,5	24,6	19,3	29,1	26,8	24,2	23,8	31,5	44,8
Таджикистан	111,4	34,6	30,0	36,2	36,3	35,4	29,2	28,3	32,9
Росія	59,9	8,6	8,0	10,6	11,4	11,6	14,0	17,8	20,4
Туркменістан	43,5	2,4	2,8	2,4	4,1	10,1	21,1	16,8	18,7
Азербайджан	22,8	8,6	7,3	11,8	11,2	10,1	13,8	15,9	20,6
Казахстан	н/д	5,9	6,8	10,2	10,7	10,4	12,9	14,9	18,3
Узбекистан	42,1	15,8	12,7	11,0	10,0	9,1	8,5	8,5	8,6

Примітка. * прогноз

Джерело: складено за даними World Economic Outlook database, 2015.

Проранжовано за даними 2014 року.

Країна	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	н/д	39,191	39,362	37,824	38,105	32,880	26,432	20,467	16,183	14,249	14,631
Азербайджан	19,209	25,414	22,837	24,387	23,018	21,828	19,997	13,498	10,261	8,311	7,292
Білорусь	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	9,200	8,095	10,701	17,709	20,240
Естонія	8,915	5,964	5,114	4,779	5,697	5,623	5,062	4,549	4,404	3,664	4,487
Грузія	н/д	н/д	67,660	61,264	58,120	63,077	50,449	39,911	32,008	25,505	31,150
Казахстан	н/д	н/д	н/д	н/д	17,592	14,962	11,392	8,099	6,667	5,874	6,766
Киргизька Республіка	н/д	н/д	122,272	107,315	106,866	106,896	92,909	85,941	72,636	57,139	48,261
Латвія	н/д	11,826	12,104	13,926	13,139	13,910	13,805	11,158	9,166	7,225	16,162
Литва	н/д	28,114	23,488	22,895	22,138	20,918	19,303	18,308	17,968	16,653	15,390
Молдова	79,480	150,739	77,103	74,615	69,160	57,948	43,647	35,928	30,904	24,609	19,257
Росія	н/д	92,121	55,712	44,314	37,472	28,255	20,770	14,809	9,776	8,010	7,425
Таджикистан	н/д	107,807	111,429	103,573	89,505	65,068	44,368	41,796	35,291	34,603	29,955
Туркменістан	н/д	52,614	43,508	26,899	19,078	13,350	9,008	5,379	3,334	2,416	2,809
Україна	н/д	58,959	43,790	35,340	32,344	28,299	23,885	17,088	14,256	11,815	19,662
Узбекистан	н/д	29,355	42,126	59,375	54,598	41,636	35,121	28,193	21,340	15,786	12,733

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вірменія	34,136	33,741	35,691	36,477	37,959	38,392	43,030	51,813	53,095
Азербайджан	12,395	12,517	11,426	13,948	12,750	11,175	28,316	37,673	33,072
Білорусь	32,232	36,451	53,870	37,000	36,856	38,777	53,039	52,282	58,034
Естонія	7,038	6,550	6,067	9,733	10,184	10,671	10,052	9,487	9,000
Грузія	41,034	42,404	36,512	34,830	34,663	35,590	41,446	44,894	45,481
Казахстан	10,227	10,683	10,161	12,125	12,603	14,496	21,882	21,080	21,804
Киргизька Республіка	58,088	59,696	49,380	48,975	46,191	52,253	64,894	58,494	63,213
Латвія	32,460	40,303	37,486	36,746	35,837	38,466	34,837	34,339	33,728
Литва	29,014	36,280	37,263	39,777	38,712	40,520	42,544	40,014	38,912
Молдова	29,125	26,852	24,149	24,369	23,651	30,067	38,527	38,088	40,210
Росія	9,890	10,560	10,913	11,761	13,076	15,642	15,944	17,035	17,106
Таджикистан	36,220	36,342	35,455	32,377	29,092	27,324	33,912	35,316	48,466
Туркменістан	2,436	4,035	10,048	18,066	22,051	17,983	19,362	23,874	21,946
Україна	34,121	40,626	36,876	37,542	40,519	70,317	79,331	81,248	89,842
Узбекистан	10,981	9,961	9,088	8,554	7,934	7,139	10,275	11,590	13,212

Джерело: складено за даними World Economic Outlook database, 2017.

У разі залучення зовнішніх кредитів підвищується вразливість національної фінансової системи до дії зовнішніх шоків, пов'язаних із переливами міжнародних капіталів і нестабільністю обмінних ресурсів. У цьому зв'язку слід відзначити, що практично всі країни значно наростили зовнішні боргові зобов'язання, «пик» яких припав на 2009–2012 рр. При цьому кількарізове зростання державного боргу спричинено не лише власне запозиченнями на зовнішніх ринках та отриманням кредитів від міжнародних фінансових інституцій. На величину показника співвідношення борг/ВВП вплинула й девальвація національних валют.

Ключовою проблемою розвитку фінансових систем постсоціалістичних країн, пов'язаною із стабільністю курсів валют й вибором валютного режиму, є високий рівень заміщення національних валют іноземними валютами у офіційних та неофіційних розрахунках. Так, по завершенні гострої фази кризи в середині 2009 р. органи регулювання багатьох країн стали приділяти пильну увагу системним ризикам, пов'язаним з інвалютним кредитуванням. У тих країнах, де різке ослаблення національних валют призвело до зростання обсягів платежів у рахунок обслуговування інвалютної заборгованості й числа пов'язаних із цим дефолтів, ці проблеми знаходили своє відбиття в планах урядів або центробанків з дедоларизації (наприклад, у Грузії, Казахстані й Україні).

Список використаних джерел:

1. Schmuckler S., Zoido-Lobaton P. *Financial globalization: opportunities and challenges for developing countries*. Washington: World Bank, 2001. 45 p.
2. Розанова Н. Развивающие рынки капитала: чему учит мировой опыт. *Мировая экономика и международные отношения*. 2007. № 2. С. 24–31.
3. Вірван Л. Фінансова інтеграція сучасного ринку капіталів. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 121.
4. Сльозко О. О. Трансформація глобальної фінансової системи після кризи 2008–2009 рр. *Теоретические и практические аспекты экономики и интеллектуальной собственности*, 2011. С. 22–34.
5. Рябышева Ю. Ю. *Европейская валютно-финансовая интеграция и перспективы использования ее опыта в евразийском регионе / автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук*. Москва, 2007. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/.../06/index.htm>. 28 с. С. 11.

6. Финансовая интеграция. Большой бизнес. 2006. Март №3 (29). URL: <http://www.bolshoybusiness.ru/archive/11/216/>
7. Доклад о переходном процессе за 2011 год. Кризис и переходный процесс глазами людей. Лондон: Европейский банк реконструкции и развития. 2011. – URL: <http://www.ebrd.com/russian/downloads/research/transition/tr11r.pdf>.
8. Место государств–участников СНГ в глобальной экономике. Проблемы и перспективы (аналитическая записка). Москва, 2014. 20 с.
9. Доклад о мировых инвестициях 2015, 2016, 2017. Обзор.
10. Сльозко О. О., Левківський І. І. Перспективи подальшої інтеграції банківського сектора України у глобальну банківську систему. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 72. Частина II (у двох частинах). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. С. 47–51.

References

1. Schmuckler, S., Zoido-Lobaton, P. (2001). *Financial globalization: opportunities and challenges for developing countries*. Washington: World Bank, 45 p.
2. Rozanova, N. (2007). *Razvivayushchie ryinki kapitala: chemu učit mirovoy opyt [Developing capital markets: what world experience teaches]*. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniya - World Economy and International Relations*, 2. 24–31.
3. Vlrvan, L. (2003). *Flnansova Integratsiya suchasnogo rinku kapitalu [Financial integration of the modern capital market]*. *Flnansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 12. 121.
4. Slozko, O.O. (2011). *Transformatsiya globalnoyi flnansovoyi sistemi plslya krizi 2008–2009 rr. [Transformation of the global financial system after the 2008–2009 crisis]*. *Teoreticheskie i prakticheskie aspekty ekonomiki i intellektualnoy sobstvennosti - Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 22–34.
5. Ryabyisheva, Yu. Yu. (2007). *Evropeyskaya valyutno-finansovaya integratsiya i perspektivy ispolzovaniya ee opyta v evraziyskom regione / avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. ekon. nauk. Moskva. [European monetary and financial integration and prospects for using its experience in the Eurasian region / abstract. diss. for the degree of cand. econ. sciences. Moscow]*. p. 11 URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/.../06/index.htm>.
6. *Finansovaya integratsiya [Financial integration]*. *Bolshoy biznes - Big business*. 2006. Mart No 3 (29). URL: <http://www.bolshoybusiness.ru/archive/11/216/>
7. *Doklad o perehodnom protsesse za 2011 god. Krizis i perehodnyiy protsess glazami lyudey [Transition Report 2011. Crisis and transition through people's eyes.]*. London: European Bank for Reconstruction and Development. 2011. URL: <http://www.ebrd.com/russian/downloads/research/transition/tr11r.pdf>
8. *Mesto gosudarstv–uchastnikov SNG v globalnoy ekonomike [The place of the CIS member states in the global economy]. Problemy i perspektivy - Challenges and Prospects*. Moscow, 2014. 20 s.
9. *Doklad o mirovyih investitsiyah 2015, 2016, 2017 [World Investment Report 2015, 2016, 2017]*. *Obzor*.
10. Slozko, O. O., Levklvskiy, I. I. (2008). *Perspektivi podalshoyi Integratsiyi banklvsckogo sektora Ukrayini u globalnu banklvscku sistemu [Prospects for further integration of the Ukrainian banking sector into the global banking system]*. *Aktualni problemi mlzhnarodnih vldnosin - Actual problems of international relations*, 72. T. II. Kyiv: Kiyivskiy natsionalniy unlvrsitet imeni Tarasa Shevchenka. Institut mlzhnarodnih vldnosin, 47–51.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Борзенко Олена Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач сектором міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, 01011, вул. Панаса Мирного, 26,
e-mail: slozko2003@ukr.net,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1017-5942>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Борзенко Елена Александровна, доктор экономических наук, профессор, заведующий сектором международных финансовых исследований ГИ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» г. Київ, 01011, ул. Панаса Мирного, 26,
e-mail: slozko2003@ukr.net

AUTHOR'S DATA:

Borzenko Olena, Doctor of Economics, professor, Head of International Financial Research Sector, SI «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine», г. Київ, 01011, ул. Панаса Мирного, 26,
e-mail: slozko2003@ukr.net

Подано до редакції 07.05.2019
Прийнято до друку 02.06.2019